

De daad bij het woord: Naar de optimale basisschool

Citation for published version (APA):

Mooij, A. J. (2008). De daad bij het woord: Naar de optimale basisschool. *Kader Primair*, 14(3), 12-15. <https://onderwijstijdschriftenplein.nl/tplein/kader-primair-avs-jrg-14-november-2008-nr-3/>

Document status and date:

Published: 01/11/2008

Document Version:

Peer reviewed version

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

<https://www.ou.nl/taverne-agreement>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 22 May. 2025

Open Universiteit
www.ou.nl

Naar de *optimaliteit*

DE DAAD BIJ HET WOORD

Hoogleraar Ton Mooij doet al 28 jaar onderzoek naar innovatief onderwijs. Hij vindt dat elke school elk kind, van zwak- tot en met hoogbegaafd, vanaf de eerste schooldag goed onderwijs moet bieden. Om dat voor elkaar te krijgen pleit hij al jaren voor het invoeren van 'optimale leerprocessen' en daarmee voor het afschaffen van leeftijdsgebonden onderwijs.

Een betoog. TEKST TON MOOIJ

Uit mijn eigen onderzoek (1997) blijkt dat vierjarige kinderen bij de start van de basisschool veel van elkaar verschillen op competentiegebieden als algemene intelligentie, taal, voorbereidend rekenen, sociaal gedrag, emotioneel-expressief gedrag, motoriek en schoolmotivatie. Hun kalenderleeftijd is meestal vier jaar, maar qua psychologische ontwikkelingsniveaus variëren zij van twee tot acht jaar. Andere onderzoeken stellen dat de minst begaafde leerlingen, en ook de meest begaafde leerlingen, vaker dan overige leerlingen leerproblemen en motivationele en sociale problemen ervaren. Deze problemen blijken hardnekkig te zijn. In de loop der jaren zijn allerlei soorten extra stimulering en projectgelden besteed aan de vermindering van deze problemen. Maar volgens de Algemene Rekenkamer en veel andere onderzoeken is er sprake van een min of meer gelijkblijvende situatie. Hoe kan dit worden verklaard?

Onderwijssysteem en leerlingproblemen

Basisscholen groeperen leerlingen in eerste instantie op basis van leeftijd. Vaak zitten vier- en vijfjarige leerlingen bij elkaar in groep 1, enzovoorts. Het aanbod van speel-/leermaterialen en de methodiek van speel-/leerprocessen zijn ook gericht op leeftijdsgroeperingen. Voor leerlingen

die van het gemiddelde afwijken (naar beneden of boven) worden in hogere groepen vaak aparte speel-/leerprocessen, inclusief passende materialen, ingericht. Volgens veel onderzoeken (ook mijn eigen onderzoeken uit 2006 en 2007 naar oorzaken en aard van sociale, emotionele en cognitieve problemen bij leerlingen in de basisschool) komen de minst- en meest begaafde leerlingen echter al vanaf het schoolbegin in de knel. Sinds ongeveer een eeuw hebben pedagogen en onderwijskundigen dit probleem aangekaart. Minder begaafde

'IN BASISSCHOLEN WORDT DAGELIJKS GEZEGD DAT MEN REKENING HOUDT MET VERSCHILLEN TUSSEN LEERLINGEN. ANNO 2008 MAG MEN VAN SCHOLEN VERWACHTEN DAT ZIJ DE DAAD BIJ HET WOORD VOEGEN.'

ale basisschool

Prof. dr. Ton Mooij (t.mooij@its.ru.nl) is onderzoeker en manager van onderwijs en onderwijsinnovatie aan het Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen (ITS) van de Radboud Universiteit Nijmegen. Ook is hij bijzonder hoogleraar Onderwijstechnologie aan de Open Universiteit Nederland te Heerlen. Foto: Hans Roggen

leerlingen kunnen meestal minder snel en minder zelfstandig leren, krijgen lagere cijfers of beoordelingen, worden mede hierdoor gedemotiveerd voor school en lopen extra cognitieve achterstanden op. Meer- of hoogbegaafde leerlingen zijn in hun leren en ontwikkeling vaak veel verder dan leeftijdgenoten en worden door een te laag speel-/leeraanbod onzeker, gedemotiveerd en onzelfstandiger. Bij beide categorieën leerlingen sluit de speel- en instructie-omgeving niet voldoende aan op hun leerkenmerken. Zij kunnen lastig worden, storend gedrag vertonen, passief worden in school, of zich gaan richten op buitenschoolse activiteiten. Hierbij gaat het enerzijds om hobby's waarmee het schoolse leren overeenkomt blijft en anderzijds om spijbelen, buiten school rondhangen en vandalisme in groepsverband, gevolgd door voortijdig schoolverlaten. Een analyse van de relatie tussen kindontwikkeling en onderwijssysteem werd gegeven door Helen Parkhurst (1922). Andere relevante namen zijn bijvoorbeeld Kohnstamm (1928) en De Groot (1965). Hun ideeën en werkwijzen zijn in Nederland anno 2008 nog steeds geen gemeengoed (ook niet op Daltonscholen). Opvallend is in dit verband ook dat in de wetgeving voor het primair onderwijs al decennia gesproken wordt over de

verplichting van elke school om 'elke leerling continue ontwikkeling te bieden in sociaal, emotioneel, cognitief, esthetisch en creatief opzicht'. Dat mogen we dus verwachten van scholen, maar blijkbaar gebeurt dit niet in voldoende mate. Waarom niet?

Oorzaken

Het 'lager onderwijs' werd oorspronkelijk ingericht om te leren lezen, schrijven en rekenen. Dit gebeurde leeftijdsgebaseerd en klassikaal, in een tijd dat men deze vaardigheden niet elders (ook) kon leren. Iedere leerling begon met min of meer dezelfde begincompetenties, maar zelfs toen al was het naar school gaan voor sommige leerlingen – om dezelfde redenen als bovengeschetst – ook snel voorbij. Kohnstamm (1928) beschrijft de problemen rondom dit voortijdig schoolverlaten bij leerlingen in de derde en vierde klas, na slechts enkele jaren volksonderwijs. Nog steeds wordt grotendeels lesgegeven volgens deze oervorm van leeftijdsgebaseerd onderwijs. Dit terwijl de verschillen in begincompetenties van leerlingen hoogstwaarschijnlijk sterk zijn toegenomen. Voor kinderen onder de vier jaar valt veel meer te leren dan vroeger, via onder meer kinderboeken, peuterspeelzalen en tv-programma's. ❖

Afhankelijk van deze stimulering, ook in het gezin, beginnen zij met een verschillende 'bagage' aan de basisschool. Ten tweede is het pedagogisch de bedoeling leerlingen onderwijs te bieden waarin zij 'gelijke kansen' hebben. Dat is in ieder geval wat men in de politiek wil. Een screening op vierjarige leeftijd zou 'gelijke kansen' in de weg staan, zeiden de diezelfde politici bijna drie jaar geleden nog. Terwijl zo'n screening volgens mij als volgt moet worden geïnterpreteerd: de vierjarige kinderen variëren – zoals eerder genoemd – in leerpsychologisch opzicht van twee tot acht jaar. Pedagogisch bieden van gelijke kansen is daarmee het adequaat aansluiten op de aanvankelijke ontwikkelingsverschillen tussen de kinderen. Om op deze verschillen vervolgens adequaat voort te bouwen in de speel- en instructieprocessen, ter optimalisering van de ontwikkeling van elk kind. 'Gelijkheid' wordt dus juist gerealiseerd via 'ongelijke instructie'.

Ten derde is de bestaande onderwijsondersteuning via schoolboeken, leerlingvolgsystemen en het toezicht van de Inspectie gebaseerd op het leeftijdsgebaseerd werken. Differentiatie per kind wordt verbaal wel genoemd, maar didactisch veelal niet voldoende concreet en te laat ingebouwd. Elke groepsleerkracht moet een en ander per kind dan vaak extra realiseren, wat een zware wissel trekt op de beschikbare tijd, aanwezige leermiddelen of externe expertise. Qua differentiatie is er geen 'moeilijker' onderwijssysteem te bedenken dan het huidige systeem. Ten vierde bestaat er wel wetgeving over continue stimulering, maar de onderwijsinhoudelijke en didactische uitvoering ervan wordt aan scholen overgelaten. Dit hangt samen met de interpretatie van het begrip 'vrijheid van onderwijs'. De wetgever kijkt vooral naar bestuurlijk-juridische aspecten en niet of nauwelijks naar pedagogische of leerpsychologische kwaliteiten van leerprocessen.

Wat mogen we verwachten?

Onderzoeken aan de Vrije Universiteit (Amsterdam) verhelderen dat pedagogisch-didactische beïnvloeding meer effect heeft naarmate een kind jonger is. Bij een vijfjarig kind bepaalt erfelijke aanleg bijvoorbeeld voor (slechts) 30 procent de intelligentieontwikkeling. Bij een zevenjarige is dit 40 procent, bij een twaalfjarige 60 procent en bij een volwassene meer dan 80 procent. Van basisscholen mogen we verwachten dat zij dergelijke informatie serieus nemen in hun onderwijssystematiek. Oftewel: bij jonge kinderen zo optimaal mogelijke leerprocessen realiseren. Een voorbeeld van optimale leerprocessen geeft Helen Parkhurst al in 1922 in haar boek *Education on the Dalton Plan*. Zij houdt rekening met diverse soorten (leer)verschillen tussen leerlingen vanaf het begin, werkt de diverse competentiegebieden qua kernstructuur en leermaterialen uit voor leerlingen met diverse leermogelijkheden en past de speel-/leeromgeving, instructie en schoolorganisatie consequent aan op het werken met kleine groepen leerlingen die elkaar ondersteunen.

'IN MIJN OGEN IS HET LEEFTIJD-
GEBONDEN ONDERWIJSSYSTEEM EEN
LANGDURIG PEDAGOGISCH DRAMA.'

Naar de optimale basisschool

De kern van de optimale basisschool anno 2008 ziet er wat mij betreft uit als volgt:

- *Beginkenmerken screenen*

Aan het einde van de peuterspeelzaal, of bij intrede in het basisonderwijs, worden beginkenmerken van alle vierjarige leerlingen op de belangrijke competentiegebieden ingeschat door ouders, peuterleid(st)ers, en leerkrachten. Hiervoor heb ik elf jaar geleden instrumentatie ontworpen die eenvoudig bruikbaar, betrouwbaar en valide is. De instrumentatie werkt ook via internet.

- *Samen met ouders inschatting maken*

De bovengenoemde personen bespreken samen elkaars inschatting van de leerling in de eerste maanden dat deze de basisschool bezoekt. Ouders kunnen het kind anders inschatten, omdat een kind thuis een andere sociale en cognitieve situatie ervaart dan op school. Het gebruik van eenzelfde instrument bevordert het hanteren van dezelfde criteria ter inschatting van de kind- of leerlingcompetenties. Ook het zoeken en evalueren van activiteiten of speel-/leermaterialen ter ondersteuning van elke leerling wordt hierdoor vanaf het schoolbegin gestimuleerd. Dit is uiterst belangrijk voor de (potentiële) speciaal onderwijsleerlingen en de meer- of hoogbegaafde leerlingen.

- *Extra diagnostiek*

In geval van hoge inschattingen, of mogelijke hoogbegaafdheid, is nadere diagnostiek in het algemeen niet nodig als het vervolg van het onderwijstraject adequaat op de competentieniveaus van het kind aansluit en deze verder stimuleert. In geval van lage inschattingen kan extra diagnostiek zeer gewenst zijn, met name ter specificatie en ook preventie van mogelijke achterstanden. In beide gevallen dient de kern van het speel-/leerstofaanbod voor groep 1 tot en met 8 geordend te zijn naar competentiegebied, moeilijkheidsniveau en mate van zelfstandigheid in verwerking door leerlingen. Deze combinatie geeft ook houvast voor de mogelijke verschillen in zelfregulerend leren van de leerlingen. Met behulp van 'blokken' speel-/leerstof kunnen leerkrachten, de leerlingen zelf, hun ouders en eventuele externe professionals de leerprocessen van de leerling helder ondersteunen, en waar nodig ook steeds uitbreiden.

- *Leeftijdsonafhankelijk werken*

Organisatorisch is het essentieel dat leerlingen steeds leeftijdsonafhankelijk kunnen werken in kleine groepjes van circa twee tot acht leerlingen. Dit ondersteunt ook een betere verdeling van de aandacht van de leerkracht: er gaat meer aandacht uit naar leerlingen die dit ook meer nodig hebben en de anderen worden niet geblokkeerd in hun ontwikkeling.

- *Leerlingcompetenties ontwikkelen*

Leervorderingen van elk kind moeten – om motivationele redenen – worden bepaald op grond van de eigen vorderingen. Dit kan als de blokken leerstof diagnostisch ook functioneren als leerstofcriterium. Zo kan de inzet of motivatie van leerlingen eenduidig worden beloond. In de beoordeling kan desgewenst ook helder zijn (gemaakt) hoe vorderingenniveaus zich verhouden tot een landelijk gemiddelde, of een (andere) norm. Blokken leerstof kunnen worden afgesloten, mits die met voldoende of goed zijn afgerond. Hiermee wordt ook een heldere overstap naar het voortgezet onderwijs gesteund.

Conclusie

In basisscholen wordt dagelijks gezegd dat men rekening houdt met verschillen tussen leerlingen. Anno 2008 mag men van scholen verwachten dat zij de daad bij het woord voegen: adequaat en controleerbaar rekening houden met de belangrijke (leer)verschillen tussen leerlingen, vanaf het allereerste schoolbegin. Ik zie helaas nog weinig echte aanzetten om datgene te bereiken wat men zegt dat men wil. Het blijft een beetje polderen, vaak met halve oplossingen en dan maar weer verder zien. In mijn contacten met leerkrachten, schoolleiders en onderwijsmanagers merk ik dat ze het vaak moeilijk vinden een duurzame omslag te maken. Dat begrijp ik wel, maar met een juiste keuze van partners, een langduriger ontwikkelingsbeleid en een hierop aansluitende serie activiteiten kan zo'n omslag worden gerealiseerd. In enkele scholen is men al heel ver gekomen. In mijn ogen is het leeftijdsgebonden onderwijssysteem, en het daarbij behorende beoordelen op gemiddelden, een langdurig pedagogisch drama. Eigenlijk onbegrijpelijk. Daarom zal ik de hierboven genoemde – al bijna een eeuw oude – alternatieven voor beter onderwijs voor elk kind blijven bepleiten.

Wat vindt de schoolleider

de belangrijkste taak van de basisschool?

GEERT POPKEMA

DIRECTEUR VAN DE DUURZAME SCHOOL NIEUW BURGVLIET IN GOUDA (110 LEERLINGEN)

“Na acht jaar willen ouders weten dat je je *core business* goed hebt gedaan; dat houdt in dat je leerlingen beschikken over voldoende basiskennis en goed kunnen leren. De andere aspecten, waaronder een goed pedagogisch klimaat, dragen daar beslist aan bij. Ons uitgangspunt is dat leren meer is dan optellen en aftrekken. ‘Boeiend Leren’, noemen we dat. Leren moet je ook voor de toekomst; wat we onze kinderen nu leren moet tenminste vijftig jaar meegaan. Dat betekent dat leren leuk moet zijn en kinderen moet uitdagen.”

Nieuw Burgvliet is lid van de Stichting Klasse, een overlegplatform van twintig scholen die allemaal Boeiend Leren als uitgangspunt hebben.

“Waar het om gaat is dat je het maximale uit het kind haalt. Dat betekent vooral goed luisteren naar wat het kind zelf wil leren.” Sociaalpedagogische vaardigheden zijn daartoe volgens Popkema cruciaal.

Popkema vindt dat ouders en school samen het kind opvoeden. Er is op Nieuw Burgvliet dan ook veel ruimte voor ouder-inspraak. “Ouders mogen altijd even binnenlopen, vragen stellen of ideeën aanreiken; we geloven in een open-deur-beleid.”

TEKST DANIELLE ARETS